

Radoslav Nenadál

V souvislosti s hodnocením české literatury 19. století na pozadí literatury světové chtěl bych se zamyslet nad kritikou měšťáka nebo měšťana v díle českého spisovatele Jana Nerudy a anglického autora W.M. Thackerayho. Srovnání těchto duchů na první pohled často tak blízkých právě tematikou z měšťáckého světa nám napoví mnoho především v rovině, v níž v jejich kritickém a ironickém pohledu začíná hrát roli pojem nebo spíš vědomí národa a poslání, jaké mělo na tom kterém stupni vývoje českého nebo anglického národa. Při všech nesporných vnějších podobnostech dospějeme také k zjištění dosti značných rozdílů. Často totiž míváme snahu ukazovat velikost nebo dokonce světovost českého autora ne tak úplně přesným kladením rovnítek.

Především k otázce srovnatelnosti: a. rozpětí života a tematické těžiště prozaické tvorby odpovídá v hrubých rysech téže době a tematickému okruhu obou autorů; b. oba autoři jsou ve svých prózách představiteli kritického realismu; c. také jsou jeho teoretickými zastánci; d. rozhodujícím specifickým rysem srovnatelnosti je pak nápadná shoda sféry zájmů o kritiku měšťáckého světa, u Thackerayho zvláště v počáteční fázi tvůrčího vývoje.

Neruda tu figuruje především jako autor *Malostranských povídek* a desítek črt ze života maloměstských vrstev. Thackeray razil pro tento svět termín "shabby gentility, vznešená bída" /titul jedné z jeho nejslavnějších povídek je přímo *Vznešená bída, A Shabby Genteel Story*/. Jakousi rozptýlenou obdobu *Malostranských povídek* najdeme v nespočtu obrázků a črt z měšťanského a maloměšťáckého prostředí: *Naše ulice* /*Our Street*/, *Bál u paní Perkinsové* /*Mrs. Perkins's Ball*/, *Ženy mužů* /*Men's Wives*/ aj. Dokonce bychom mohli vytvořit z děl obou autorů jakési paralelní skupiny s překvapivě identickou tematikou, jako např. *Naše ulice - Týden v ti-*

chém domě; Črty a toulky londýnské - Figurky, Pražské obrázky atd.

I když je dosti obtížné zjistit dnes přesně vztah J. Nerudy k anglické literatuře, můžeme se přec jen opřít o některá fakta. Karel Polák uvádí v práci *Nerudovy Povídky malostranské*, že se Neruda ze světové literatury poučil vedle Heina a Gogola i u Dickense /jehož práce začaly v českých překladech vycházet již ve 40. letech/. Jméno W.M. Thackerayho muselo být Nerudovi dostatečně známé, jak je patrné z jeho korespondence s J.V. Fričem, který pobýval dočasně v exilu v Anglii. V dopise z ledna 1860 /tři roky před Thackerayho smrtí/ čteme Nerudovu prosbu o zaslání příspěvků do *Obrazů života*, které Neruda tou dobou redigoval: "Pojednání o anglické literatuře /zvláště o Thackerayovi/ bylo by nejvítanější." V III. svazku oddílu *Literatura* v sebraných Nerudových spisech najdeme vzpomínku na ilustrátora Johna Leech, dlouholetého spolupracovníka W.M. Thackerayho, který po 23 let kreslil do *Punche*. Z řady dalších narážek se dá celkem bezpečně soudit, že Neruda znal dosti dobře i dílo W.M. Thackerayho a že jej tento autor možná přitahoval víc než Dickens. Rozumí se, že Thackerayho musel Neruda číst v překladech německých nebo francouzských, protože na rozdíl od děl Dickensových vyšel český překlad *Trhu marnosti* až v roce 1880.

Nemůže být pochyb, že ona společná nota, která Nerudu přitahovala, byl Thackerayho vztah k anglickému měšťákovi, pro něhož si Thackeray vynalezl /přes svou vlastní mylnou definici tohoto pojmu/ přílehlavé označení "snob". Thackeray dospěl ve svém vztahu k maloměšťácké vrstvě a k buržoazii vůbec až ke kruté jízlivému pohledu, v němž po dickensovském sentimentu není ani stopy. Tento pohled se promítá i do jeho vlastních ilustrací. Jak známo, Thackeray byl sám vynikající kreslíř. Jeho kongeniální ilustrace dokonale vystihují podstatu jeho vztahu k měšťákovi a k měšťáctví: vidí měšťáka jako příslušníka třídy bezesporu odsouzené k zániku; jeho prozaické črty jsou již přehlídkou figur z měšťáckého panoptika, z absurdního přežilého světa. /Viz obrazovou přílohu 92-95./ Na reprodukcích jeho ilustrací si můžeme povšimnout distorzí v proporcích, větších než u Seymoura nebo Leech; zdůrazňují ná-

padné vady měšťáka projevující se v jeho zevnějšku. A v jeho díle nenajdeme, vyjma povídku Hoggartovský diamant /The Great Hoggarty Diamond/, stopy po soucitu nebo shovívavém sentimentu. /A z korespondence dokonce zjistíme i neobyčejně pokročilé vědomí nutnosti budoucí revoluce, která by tohoto měšťáka měla smést, i když Thackeray zároveň vyjadřuje vlastní obavu před touto revolucí./

To vše plyne z historické skutečnosti: v Anglii totiž buržoazní třída svou pokrokovou roli brzy dohrála a stala se viditelnou brzdou povznesení nejnižších vrstev a brzdou ozdravení společnosti proměněné průmyslovou revolucí. V Anglii došlo brzy k vydělení inteligence nebo intelektuálů z měšťáctva a spisovatelé zaujímali často velmi záhy dosti vyhroceně třídní postoje, byť to byla stanoviska z hlediska teorie tříd a třídního boje sebeneuvědomělejší.

V českých zemích tomu tak v této době ještě nebylo, k demaskování měšťáctva došlo podstatně později, a navíc tu sehrála eminentní roli stále živá otázka záchrany národa, oživení a povzbuzení národní hrdosti, jazykového povědomí a jiné a jiné faktory související s reakcemi na dlouholetou národní porobu. A v této chvíli sehrálo české vzdělané měšťanstvo významnou roli. Anglie 19. století na rozdíl od Čech nemusela zachraňovat národ, ta měla zachraňovat lid, a navíc Anglie padesátých a šedesátých let již nepotřebovala buržoazii s jejím počátečním a nyní zmizelým progresivním elánem.

Tím je dán podle mého soudu také onen zvláštní tón odlišnosti v tak blízkém pohledu na měšťáctvo u Thackerayho a Nerudy. Neruda vidí trapnost maloměšťáctva, vidí jako Thackeray ubohost "shabby gentility" /T ý d e n v t i c h é m d o m ě /, ale onen tvrdý jízlivý tón krajního odsudku měšťáctva jako u Thackerayho v jeho tvorbě nenajdeme, protože měšťáctvo a zvláště pak vzdělané vrstvy stále představovaly aspoň opticky, jádro národa, jehož jedním úkolem byla také osvěta mas. Byla to jistě progresivní funkce, funkce navazující na buditelství, kterou měšťanstvo v době Nerudově aspoň zčásti plnilo. Odtud také onen podstatně shovívavější tón u J. Nerudy, a někdy dokonce až jakási nostalgie smutku nad světem, který je historickým vývojem odsouzen k zániku /vzpomeňme např.

jemně ironické, ale napůl i vážné symboliky Malé Strany jakožto Olympu bohů - bodrých Ryšánků a Šléglů/. J. Neruda se tímto rysem samozřejmě nestává menším, naopak svědčí to snad o logické determinaci historickou situací. Navíc si musíme též uvědomit, že Neruda píše v Malostranských povídkách osvětě svého mládí nebo o měšťanském světě, jak vypadal v prvních desetkách 19. století. Měšťáctvo let šedesátých až osmdesátých prodělalo podstatnou změnu. Ostatně Nerudovy postoje k měšťácké kultuře těchto let se projevují výrazně v jeho literárních a divadelních kritikách. /Nakonec opět shodný rys s W.M. Thackerayem./

Shrnuji: Při srovnávání zdánlivě stejného světa měšťáctva, zpodoběného v uměleckých dílech stejné doby, bychom si měli počínat velmi opatrně a brát v potaz především historický kontext a nedomnívat se, že třeba velikost J. Nerudy vynikne, když řekneme, že jeho vztah k měšťáctvu je identický se vztahem W.M. Thackerayho. Z příkladu J. Nerudy a W.M. Thackerayho je snad zřejmé, že je nutno vždy přihlížet k funkci, jakou měšťáctvo v daných podmínkách zastávalo. V kritériích pro hodnocení uměleckého díla pak bude jistě hrát velkou roli míra vědomí této funkce v mysli spisovatele. A ta byla jak u W.M. Thackerayho, tak u J. Nerudy vysoká a citlivá. A v tom myslím spočívá také jejich nejvýraznější spřízněnost.